

Однак подальших досліджень вимагає оцінювання ризику передачі на аутсорсинг бізнес-процесів та робіт.

Список використаних джерел

1. Лігоненко Л.О. Аутсорсинг як інструмент оптимізації та підвищення ефективності бізнесу / Л.О. Лігоненко // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – №6 (48). – С. 115–125.
2. Растворцева С.Н. Аутсорсинг как инструмент повышения эффективности деятельности компании / С.Н. Растворцева // Экономические стратегии. – 2008. – №11. – С. 110–113.
3. Гавриленко К. Аутсорсинг як інструмент зниження витрат у системі стратегічного управління / К. Гавриленко // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – 1 (91). – С. 10–109.
4. Плахута Г.А. Логістичний аутсорсинг: переваги та недоліки застосування // Вісник СНУ ім. В. Даля. – 2010. – №11 (153). – Ч. 2. – С. 129–132.
5. Управление в строительстве / [В.М. Васильев, Ю.П. Панибратов, С.Д. Резник, В.А. Хитров] – М.: Изд-во АСВ, 2001. – 352 с.

УДК 338.432 (477)

С.В. КАЛЬНИЙ,
здобувач, викладач, Академія муніципального управління

Головні загрози у забезпеченні економічної безпеки сільського господарства в Україні

У статті розглянуто сутність економічної безпеки сільського господарства, окреслено головні економічні, екологічні та соціальні загрози сільськогосподарської діяльності, а також визначено заходи мінімізації їх впливу.

Ключові слова: економічна безпека сільського господарства, загроза, агроекосистема, землекористування, ерозія ґрунту.

В статье рассмотрена суть экономической безопасности сельского хозяйства, определены главные экономические, экологические и социальные угрозы сельскохозяйственной деятельности, а также определены меры по минимизации их влияния.

Ключевые слова: экономическая безопасность сельского хозяйства, угроза, агроекосистема, землепользование, эрозия грунта.

The article examines the economic security of Agriculture. Major economic, environmental and social threats for agricultural activities and measures to minimize their impact are pointed out.

Keywords: economic security of Agriculture, threat, agroecosystem, land use, soil erosion.

Постановка проблеми. Стійке та ефективне функціонування сільського господарства відіграє ключову роль у сфері захисту національних інтересів, оскільки воно не лише виступає основою продовольчої безпеки держави, а й забезпечує стабілізацію аграрних екосистем та розвиток сільських територій.

На цей час проведення наукових досліджень у напрямі формування економіки сталого розвитку обумовило поширення вимог щодо забезпечення екологізації виробництва та соціального розвитку як складових економічної безпеки на різні сфери практичної діяльності, в тому числі на сільсь-

ке господарство. Крім того, вважається неправомірним окремо підходити до розв'язання екологічних та економічних проблем, розриваючи зв'язок процесів їх виникнення.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Дослідженню теоретичних засад сутності економічної безпеки та практичних аспектів її підвищення на всіх рівнях управління присвячено роботи Л.І. Абалкіна, В.Н. Амітана, В.А. Богомолова, З.С. Варнадія, В.М. Гейця, В.І. Грушка, Б.М. Данилишина, Я.А. Жаліла, М.І. Камлика, В.І. Мунтіяна, А.М. Сундука та ін. Теоретичне осмислення особливостей економічної безпеки у сфері АПК, у тому числі сільського господарства, а також питання оцінювання окремих складових економічної безпеки сільського господарства представлено у роботах Л.М. Березіної, О.В. Бігдана, В.О. Жмуденка, М.Й. Маліка, О.Л. Попової, П.Т. Саблука, Д.К. Семенди, А.Г. Свєтлакова, Л.А. Хромушіної, О.В. Шабінського та ін.

Метою статті є дослідження теоретичних основ економічної безпеки сільського господарства, виявлення загроз сільськогосподарської діяльності та окреслення завдань щодо мінімізації їх впливу.

Виклад основного матеріалу. Традиційно економічна безпека розглядається як найважливіша якісна характеристика економічної системи, яка визначає її здатність підтримувати діяльність у межах норми за умови стійкого забезпечення ресурсами та захисту як інтересів господарюючих суб'єктів, так і національних інтересів. Крім того, економічна безпека – це стан соціально-економічної системи, за якого забезпечується її стабільність і стійкість та одночасно створюються передумови для розвитку в умовах внутрішніх та зовнішніх загроз.

Даний термін набув офіційного статусу в резолюції 1985 року Генеральної Асамблеї ООН «Міжнародна економічна безпека». Тут визначення економічної безпеки на національному рівні пов'язується із захищеністю економіки від

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВІДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

зовнішніх та внутрішніх несприятливих факторів, що порушують нормальній процес відтворення, погіршують досягнутий рівень життя населення та тим самим викликають підвищення соціальної напруги у суспільстві [5].

При цьому було виокремлено зовнішні та внутрішні прояви економічної безпеки. Вважалося, що у країнах з високим рівнем економічного розвитку за відносно низької самозабезпеченості ресурсами та продукцією національна економічна безпека надійно гарантується високим рівнем диверсифікації зовнішньоекономічних зв'язків, а для країн із низьким рівнем економічного розвитку питання самозабезпечення основними видами ресурсів та продукції набувають першочергового значення. У цілому стверджувалося, що процеси інтернаціоналізації господарського життя у планетарному масштабі можуть позитивно розвиватися лише за умови збереження та підтримки економічної безпеки на міжнародному та національному рівнях.

У подальшому загрози появи залежності від зовнішніх ресурсів економічного розвитку, як у технічному оснащенні виробничої та управлінської практики, так і в забезпеченості продовольством, висунули проблеми економічної безпеки на перший план. Зросла важливість досліджень проблематики умов середовища, які склалися та швидко змінюються, діагностики і виявлення реальних загроз та розробки ефективних і надійних методів захисту від таких загроз. Наразі економічну безпеку як на макро-, так і на мікрорівні визначають як стан захищеності економічної системи від негативного впливу ендо- та екзогенних факторів, тобто від внутрішніх та зовнішніх загроз.

Існує ряд підходів до визначення сутності поняття економічної безпеки. Загалом вони характеризуються або частковістю, або надмірною широтою охоплення складових системи та її зовнішнього середовища, при цьому межі економічної безпеки часто втрачаються, що призводить до її ототожнення з іншими економічними поняттями. Це пов'язано з позицією даного міждисциплінарного поняття на стику економіки та безпеки, а також недостатньою розробленістю відповідного наукового апарату.

Загалом, є досить поширеним підхід до визначення економічної безпеки з погляду забезпечення захисту економічних інтересів та достатнього фінансового та господарського потенціалу навіть за умови посилення впливу негативних факторів. Так, В.М. Геєць вважає, що економічною безпечністю є «стан економіки, суспільства та інститутів державної влади, при якому забезпечується реалізація та гарантovаний захист національних економічних інтересів, прогресивний соціально-економічний розвиток країни» [1, с. 27].

На макрорівні типовим є визначення економічної безпеки, запропоноване М.І. Камликом: «це надійна захищеність національних інтересів у сфері економіки від реальних та потенційних внутрішніх загроз, насамперед – від прямих та опосередкованих економічних збитків; захищеність економічних інтересів держави, суспільства і особистості, з одно-

го боку, та впровадження оптимальної соціально-орієнтованої економічної політики, з іншого» [3, с. 31].

Узагальнюючи підходи до визначення економічної безпеки, відзначимо її основні структурні елементи:

- економічна стійкість і стабільність економічної системи;
- здатність економічної системи до саморозвитку і прогресу;
- економічна незалежність та економічний потенціал;
- наявність відповідних та пов'язаних між собою заходів діагностики, формування та забезпечення економічної безпеки.

Завдання забезпечення економічної безпеки сільського господарства видається особливо складним, що пов'язано як з великими обсягами залучених у виробництво ресурсів, так і значною тривалістю виробничого циклу.

Сільське господарство є провідною системоутворюючою сферою національної економіки, що формує агропродовольчий ринок, а також трудовий та поселенський потенціал сільських територій. У розробці адекватної стратегії забезпечення національної економічної безпеки особливого значення набуває здатність окремих регіонів зберігати соціальну стабільність, покращувати якість життя населення сільських територій та сприяти розвитку сільського господарства.

Це насамперед пов'язано з багатоплановістю функціонування сільського господарства, оскільки в його межах формується продовольча безпека як суттєва частина національної економічної безпеки. При цьому за умови реалізації сприятливих сценаріїв сільське господарство забезпечує виконання соціальних функцій, які за своєю природою належать державі. Не лише рівень розвитку сільськогосподарського виробництва, а й значною мірою його структура безпосередньо впливають на рівень життя сільського населення, визначаючи розвиток сільських територій. Зважаючи, що сільське господарство є структурою основою АПК, зазначимо, що на думку А.Г. Свєтлакова: «економічна безпека АПК є комплексом економічних, соціальних, правових та екологічних умов і факторів для функціонування, розвитку та досягнення конкурентоспроможності галузі з метою самозабезпечення якісними продуктами харчування населення території, стимулювання власного товаровиробника» [6, с. 23].

До галузевих особливостей, що впливають на рівень економічної безпеки сільського господарства, можна віднести: біологічний характер виробництва, залучення у виробництво природних ресурсів, низьку цінову еластичність попиту на сільськогосподарську продукцію, забезпечення продовольчої безпеки, селоутворюючу функцію, короткий термін зберігання окремих видів сільськогосподарської продукції.

Поряд із тим відзначаються такі особливості сільського господарства, як складний фінансовий стан підприємств, низьку прибутковість діяльності, високу вартість капіталу, високі ризики у тваринництві та рослинництві. Все це призводить до перетікання капіталу зі сфери вирощування до сфери переробки сільськогосподарської продукції. В такій ситуації зростає актуальність питання екологічної безпеки

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

сільськогосподарського виробництва та унеможливлення варварського використання земельних, водних та інших природних ресурсів держави.

У зв'язку з цим з погляду ресурсно-функціонального підходу особливої ваги набуває екологічна складова, сутність якої в загальному розумінні полягає в забезпеченні дотримання екологічних норм за технологічними процесами та щодо виробленої продукції при мінімальних витратах із метою унеможливлення збитків від адміністративних санкцій за забруднення навколошнього середовища та втрати ринків країн із жорсткішим нормами екологічного законодавства. Для сільського господарства важливе значення мають екологічні загрози, пов'язані з агротехнологіями. Оскільки природні ресурси для сільськогосподарських підприємств часто є складовою виробничих ресурсів, забруднення навколошнього середовища, нераціональне використання чи виснаження ґрунтів призводить до зниження ефективності виробництва у тривалій перспективі.

Наразі можемо говорити про потрійну роль сільського господарства у системі суспільної організації: по-перше, воно є структуроутворюючим елементом економіки та виконує виробничу функцію; по-друге, воно дає можливість працевлаштування для селян та кошти для існування їх сімей, а отже, несе соціальне навантаження та відповідальність; по-третє, воно використовує природні ресурси та функціонує в тісному зв'язку з навколошнім середовищем, тому воно знаходитьться у секторі відповідальності за збереження екосистем.

Забезпечення економічної безпеки сільського господарства – це постійний циклічний процес, у ході якого реалізується система різноспрямованих заходів. З одного боку, це заходи, спрямовані на підвищення фінансової стійкості, ліквідності, конкурентоспроможності та створення стабільних можливостей забезпечення економічних переваг сільськогосподарського виробництва. З іншого боку, це заходи, що здійснюють позитивний вплив на рівень та умови життя населення, як зайнятого у виробництві, так і загалом жителів прилеглих територій, а також на стан навколошнього середовища. Своєю чергою, зростання купівельної спроможності населення та підвищення якості природних ресурсів, що беруть участь у виробничих процесах, впливають на підвищення кількісних та якісних показників сільськогосподарського виробництва та, відповідно, його економічної безпеки.

З погляду процесу мобілізації та оптимального управління ресурсами для забезпечення стійкого функціонування сільського господарства та активної протидії негативному впливу оточення економічну безпеку слід розглядати у трьох аспектах. На наш погляд, це такий стан системи використання ресурсів та організації сільськогосподарського виробництва, коли:

- по-перше, відбувається стабілізація процесу функціонування в умовах нормальних коливань показників впливу факторів зовнішнього середовища;
- по-друге, створюється виробничий, техніко-технологічний, фінансовий та кадровий резерв, що визначає потенціал розвитку та гарантує його стійкість у майбутньому;

- по-третє, забезпечується гнучкість для унеможливлення катастрофічних наслідків впливу будь-яких факторів, що виходитимуть за межі критичного рівня.

Підприємства аграрної сфери займають особливе положення, що не дозволяє повною мірою брати участь у міжгалузевій конкуренції, а сільськогосподарське виробництво характеризується відсутністю певних можливостей адаптивності порівняно з іншими галузями.

Очевидно, що економічна безпека сільського господарства має прямий причинно-обумовлений зв'язок із результатами стратегічного планування в залежності від мети діяльності, засобів та можливостей її досягнення, конкурентного середовища та умов господарювання. З погляду захищеності життєво важливих інтересів економічна безпека забезпечується шляхом реалізації системи заходів правового, економічного, організаційного, технічного та соціального характеру. В даному контексті, на наш погляд, найбільш важливими є такі твердження:

- стан захищеності не є незмінним, тобто має динамічний характер;
- рівень небезпеки внутрішніх загроз потенційно є таким же високим, як і для загроз, що з'являються ззовні;
- система захисту власності та ресурсів є дотичною до державної системи економічної безпеки та залежно від ситуації здатна взаємодіяти з останньою на правовій основі, створюючи зв'язки різної глибини проникнення.

Оскільки основою будь-якої економічної системи є її здатність до стійкого функціонування у мінливому оточенні, тобто рівень її цілісності, на наш погляд, важливо дослідити сільське господарство як господарський комплекс за двома рівнями цілісності.

Системний рівень цілісності визначається повнотою та характером внутрішніх функціональних зв'язків, які забезпечують поєднання елементів системи в єдине ціле, відновлення всіх відсутніх елементів та їх гармонізацію у процесі взаємодії. Розвиток системного рівня цілісності у кінцевому підсумку визначає характер взаємодії системи із зовнішнім середовищем, можливості використання зовнішніх елементів в інтересах власного розвитку системи та її окремих підсистем [за виробничу ознакою – галузей та підгалузей, за територіальною – регіонів та районів].

Структурний рівень цілісності підтримується повнотою та характером зовнішніх зв'язків системи, що обумовлюють можливість її функціонування в рамках більшої системи, а кінцеві результати такого функціонування більшою мірою залежать від гармонічної взаємодії з іншими системами. Розвиток даного рівня у кінцевому рахунку супроводжується підвищеннем поточного ефективності функціонування більшої системи. Для дослідження принципово важливим вважаємо факт наявності внутрішнього протиріччя між позначеними рівнями цілісності, адже на певному етапі розвитку інтереси «цілого» та інтереси «частин» приходять до стану конфронтації, а відсутність узгодженості неминуче призво-

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВІДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

дить до погіршення кількісних та якісних результатів функціонування систем.

Прикладом слугують проблеми вітчизняного аграрного сектору, що можуть посилюватися участю країни в СОТ. Результатом розширення міжнародних господарських зв'язків стає доступність певних видів сільськогосподарської продукції з мінімальною собівартістю їх виробництва. Внаслідок цього розвиток власного виробництва такої продукції стає економічно недоцільним. Регіони, що спеціалізуються на їх вирощуванні, можуть опинитися на межі дестабілізації економіки, яка за внутрішніми показниками могла розвиватися досить успішно.

З цього єдиною причиною системної кризи у певних регіонах може бути високий рівень їх інтеграції в національну економіку в умовах прискорення інтеграції останньої в систему міжнародних господарських зв'язків. У такому випадку наслідком підвищення структурного рівня цілісності національної економічної системи певною мірою стає деградація її елементної бази, макроекономічні наслідки якої ще не отримали адекватної оцінки в теорії та практиці прийняття управлінських рішень.

Заходи щодо лібералізації зовнішньоекономічних зв'язків можуть призводити до таких змін елементної бази, як закриття підгалузей чи перепрофілювання певних регіонів, що можна вважати лише наслідком адаптації системи до умов її функціонування, що змінюються. За протидії таким змінам може відбуватися руйнування системи, що бере участь в інтеграційних процесах.

Входження вітчизняного аграрного сектору у світову економіку виявляє також протилежну, однак не менш небезпечну тенденцію, коли різниця цін внутрішнього та зовнішнього ринків є зворотною, однак також призводить до появи деструктивних процесів у сільському господарстві. Низькі внутрішні ціни на певні види сільськогосподарської продукції, виробленої всередині країни, роблять вигідним експорт такої продукції, що обумовлює активізацію зовнішньоекономічної діяльності більшості її виробників. Частина надприбутків експортерів через механізм експортного мита перевозподіляється в дохід держави, отже, складаються умови, коли і виробники, і державні регулятори зацікавлені у розширенні відповідного експорту, що розмиває обмеження, покликані захистити внутрішній ринок та забезпечити продовольчу безпеку держави.

Крім того, економічна ефективність експорту, що обумовлює можливість отримання підприємством додаткового прибутку при реалізації продукції на зовнішньому ринку, має зворотною стороною прагнення підприємств—суміжників до часткового перерозподілу цього прибутку на свою користь шляхом підвищення цін на агротехніку, мінеральні добрива, засоби захисту рослин, паливно-мастильні матеріали тощо.

Поряд із тим, коли розвиток такої системи, як національний господарський комплекс, визначається внутрішніми причинами, обумовленими протиріччями між продуктивними силами та виробничими (економічними) стосунками, головною ру-

шійною силою виступають зміни, пов'язані з системним рівнем цілісності. Так, оновлення способу використання суспільством природного середовища призводить до змін галузевої структури економіки та структури міжрегіональних зв'язків. А те ж оновлення, що лежить в основі розвитку сільськогосподарської техніки та агротехнологій, викликає структурні зрушення у межах сільського господарства.

Не зважаючи поняття економічної безпеки сільського господарства до захисту від загроз, підкреслимо, однак, важливість виокремлення груп основних зовнішніх та внутрішніх факторів впливу, що наразі можуть оцінюватись як загрози.

З погляду економічної безпеки поняття загрози можна трактувати як будь-який конфлікт цілей функціонування та розвитку економічної системи зі змінами середовища, а якщо цілі співпадають – як різницю в шляхах чи напрямах їх досягнення. На думку П.В. Круша та В.І. Подвігіної, «загрозою вважається небезпека створення перешкод у досягненні цілей економічної діяльності або дія, умова, фактор, що знижує рівень економічної безпеки системи» [2, с. 38].

Поряд із тим процес визначення переліку загроз часто носять суб'єктивний характер. Серед науковців розповсюджену є думка про те, що лише незначна кількість економічних загроз може бути пов'язана з проблемою економічної безпеки. Загрози в їх переважній більшості насправді пов'язані зі звичайним перебігом економічного життя та можуть оцінюватися як об'єктивно обумовлені негативні прояви господарської діяльності. Крім того, певні зміни, що у короткостроковому періоді оцінюються як загрози, в перспективі можуть виконувати стимулюючу роль щодо раціональної організації чи модернізації економічної системи. В цьому випадку роль загроз уподібнюється до позитивної ролі криз. Отже, економічними загрозами, на нашу думку, можна вважати лише фактори впливу об'єктивно негативного характеру, результатом дії яких є конкретний збиток у вигляді погіршення певних параметрів, небажаної динаміки показників, фінансових втрат або зниження якісних характеристик економічної системи.

З цього погляду можна також виокремити так звані слабкі місця економічної системи, які не можуть оцінюватись як загрози. Так, визначаючи рівень продовольчої безпеки, до переліку загроз включають залежність від ввезення сільськогосподарської продукції, виробленої за межами держави чи відповідного регіону. Поряд із тим часто така продукція є доступною для ввезення, дешевою та широко пропонується на світовому ринку. Наприклад, рослинництво та рибне господарство України не в змозі забезпечити виробництво певних видів продукції через особливості клімату, однак доступність такої продукції для вітчизняного споживача може бути обмеженою лише рівнем його доходів.

Інакше слід оцінювати ситуацію, коли внаслідок низьких урожаїв, ембарго чи інших зовнішньо обумовлених факторів зникає або обмежується можливість ввезення відповідної продукції. Наприклад, падіння виробництва гречки всередині країни та заборона вивезення її стратегічних запасів за межі

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

областей, поряд з ажіотажним попитом та відсутністю даної продукції на світовому ринку, – все це призвело до тимчасового виникнення обмеження споживання звичного та життєво важливого елементу раціону харчування населення.

Отже, якщо в першому випадку можна говорити про слабкість економічного розвитку, недостатню диференціованість діяльності сільського господарства або навіть про об'єктивну відсутність можливостей для відповідного виробництва, то у другому – про загрози щодо нормального функціонування системи державного чи регіонального постачання сільськогосподарської продукції.

Зміна форм власності та методів господарювання обумовили процес, за якого зниження рівня одних екологічних загроз супроводжується появою нових, значно суттєвіших за своїм впливом. Наприклад, за радянських часів головним недоліком можна вважати високий рівень внесення у ґрунти мінеральних добрив, а в часи розвалу колгоспного господарства – руйнування складів, що супроводжувалось розмиванням мінеральних добрив та їх потраплянням у ґрунти та поверхневі води. Наразі ж високі ціни на світовому ринку та зниження курсу гривні всередині країни обмежують можливості щодо використання мінеральних добрив. Поряд із тим висока рентабельність та незмінний попит на світовому ринку на соняшник, кукурудзу, ріпак, сою обумовлюють їх широке та інтенсивне вирощування без застосування сівозмін. Катастрофічне виснажування ґрунтів у подальшому не лише знижить рентабельність діяльності сільськогосподарських підприємств, а й призведе до втрати частини природних ресурсів, що виводить дану проблему на державний рівень.

Природні процеси, які підтримують виробництво продовольства, кругообіг поживних речовин, регулювання потоків та якості води, є виходами функціональних біологічних процесів. Серед екологічних проблем, що знижують рівень економічної безпеки сільського господарства, виокремлюються проблеми зовнішнього характеру пов'язані із глобальними змінами клімату, техногенними катастрофами, та внутрішнього характеру, пов'язані з господарською діяльністю самих виробників. Наприклад, такі природні явища, як посухи, безсніжні та холодні зими, зливи, що утворюють надлишки атмосферних опадів, можуть суттєво знижувати продуктивність сільськогосподарських культур, тобто погрішувати урожайність. При цьому введення нових високоврожайних сортів за умови різких змін погодних умов обумовлює розширення амплітуди коливань урожаїв, оскільки поряд із досягненням вищого рівня середніх врожаїв відбувається зниження стійкості таких сортів.

Сучасне управління землекористуванням призводить до масштабних екологодеструктивних наслідків для землі, яке наразі виявляється в обсягах еродованої ріллі, що становить третину від її загальної площини та дефіциті гумусу, який загалом по Україні становить близько половини від норми [4]. Загроза поглиблення світової продовольчої кризи посилює інтенсифікацію та монокультуризацію вітчизняного аграрного виробництва.

Французький біолог Ж. Дорст вважав, що досягнення раціонального землекористування як фактора охорони земель є однією з проблем, від вирішення якої залежить майбутнє людства, адже в ході природних процесів утворення ґрунту його щорічний приріст становить лише 0,025–0,125 мм [7].

У процесі ведення сільського господарства зміна умов навколошнього середовища пов'язана, перш за все, зі змінами у природному біологічному кругообігу через втрату великої кількості та маси хімічних елементів, а також у водному балансі та гідрологічному режимі. В ході тривалого господарського використання ґрунти не лише втрачають свою природну родючість, але і часто піддаються повному руйнуванню. У вітчизняних умовах розвиток рослинництва загострив проблему прискореної ерозії ґрунтового покриву, особливо в гірських районах, оскільки на орніх землях, розташованих на схилах рельєфу, інтенсивність розмиву ґрунтів є особливо високою. Оскільки боротьба з еrozією потребує значних капіталовкладень та організації планомірної комплексної роботи, реалізація програм протиерозійних заходів вимагає ретельного та постійного державного контролю.

Значний вплив на зниження рівня економічної безпеки сільського господарства спрямлює погіршення соціальної складової, обумовлене цілим комплексом причин. Згідно з принципом необхідної різноманітності систем, стійкість та саморегульованість системи забезпечується відмінністю її елементів. При цьому обов'язковою умовою існування системи часто є надмірність системних елементів. Так, будь-які економічні та демографічні процеси прагнуть надмірності, наслідком чого, наприклад, є урбанізація. Поряд із тим відомо, що існує закон переходу надмірності системних елементів в самобмеження. Це означає, що в певний момент часу кількісне зростання змінюється якісним удосконаленням, наприклад, в економічній сфері – інтенсифікацією та, в подальшому, обмеженням використання природних ресурсів у виробництві.

Історія розвитку економічних систем дозволяє зробити висновок, що їх стійкість значною мірою залежала від соціального стану членів суспільства. Соціальний добробут населення є важливим фактором економічного розвитку, а його рівень – ознакою стійкості економіки. Отже, забезпечення необхідного рівня економічної безпеки сільського господарства знаходиться у тісному зв'язку з проблемою зниження соціальної напруги, а також врахування національно-історичних та соціально-економічних особливостей розвитку сільських територій.

Утвердження ринкових відносин у аграрному секторі, з одного боку, та відсутність дієвих соціальних реформ і належного державного контролю, з іншого – призвели до переважного занепаду сільських територій, за винятком деяких рекреаційних та приміських зон.

Незадовільний стан соціальної інфраструктури сільських територій, обумовлений тривалим недофінансуванням, наразі відзначається появою загроз фізичного руйнування матеріально-технічної бази об'єктів освіти, охорони здо-

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВІДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ров'я та культурно-побутової сфери. Технічне та побутове оснащення сільських шкіл є значно гіршим, а рівень фахової підготовки вчителів – нижчим, ніж у місті. Реформування сільського медичного обслуговування призводить до збільшення віддаленості надання медичних послуг, при цьому виїзні форми медичного обслуговування практично не використовуються, а обсяги та якість профілактичних медичних заходів значно знизились. При дуже низькому рівні введення в експлуатацію установ культури форсовано старіють та зношуються їх основні фонди, зростає кількість об'єктів, що закриваються без можливості подальшого відновлення їх функціонування. У цілому через високий рівень зношенності основних фондів фактичні втрати потенціалу інфраструктури сільських територій істотно перевищують офіційні дані.

Важливу роль у погіршенні вітчизняної сільської інфраструктури відіграє відсутність продуктивної взаємодії аграрних виробників та сільських громад, нівелювання позицій сільського населення в якості джерела трудових ресурсів для великотоварного сільськогосподарського виробництва, що обумовлює ігнорування місцевими підприємствами соціальних обов'язків у межах селоутворюючої функції.

Загальна деградація села підриває основи подальшого розвитку не лише сільського господарства, а й усього суспільства через звуження демографічно-відтворювальної бази, загрозу продовольчій безпеці, втрату культурної спадщини та соціального контролю на окремих територіях.

Висновки

Серед факторів, що справляють суттєвий негативний вплив на рівень економічної безпеки сільського господарства, на нашу думку, важливо виділити такі:

- руйнування екосистем, у рамках яких провадиться сільськогосподарське виробництво;
- зниження родючості ґрунтів та продуктивності інших природних ресурсів через ведення господарства без урахування природного фактора;
- нераціональне використання земельних угідь;
- втрата людського потенціалу через деградацію сільських територій; відлив професійних кадрів із галузі;
- невідповідність сільськогосподарської продукції стандартам якості;
- невідповідність технології вирощування рослин та утримання сільськогосподарських тварин екологічним стандартам та вимогам.

До головних загроз, що можуть суттєво знизити рівень економічної безпеки сільськогосподарських підприємств, можна віднести такі:

- порушення відновлювального процесу через диспропорції у співвідношеннях площ сільськогосподарських угідь, машино-тракторного парку, поголів'я худоби, натуральних обсягів виробництва сільськогосподарської продукції: зерна, м'яса, молока;
- втрата фінансової стійкості;

- руйнування природного ресурсного потенціалу;
- втрати при збиранні, транспортуванні та зберіганні продукції рослинництва, розкрадання вирощеної продукції, а також фінансових та матеріальних виробничих ресурсів;
- низька інвестиційна та інноваційна активність.

Наразі діяльність у сільському господарстві ускладнюється рядом факторів, що формуються за межами даного сектору. Серед них найважливішими за рівнем впливу є:

- загострення конкурентної боротьби через глобалізацію економіки, демпінгові ціни на товари сільськогосподарського виробництва, вироблені в країнах з нижчим рівнем заробітної плати абовищим рівнем державного протекціонізму;
- перманентне зростання цін на енергоресурси;
- обмежені можливості щодо використання кредитних коштів через значний рівень відсотків, високу вартість обслуговування кредитів та умови кредитування, що не враховують особливості сільськогосподарського виробництва;
- відсутність можливостей щодо оновлення основних фондів за рахунок машин, обладнання та устаткування вітчизняного виробництва;
- диспаритет цін на сільськогосподарську продукцію, з одного боку, та на виробничі фонди – з іншого обумовлений впливом природних монополій на формування собівартості сільськогосподарської продукції, а також дією імпортної складової.

Крім того, у сільському господарстві перманентно існує ряд загроз природного походження, обумовлених тісним зв'язком виробництва з біологічним середовищем. Серед таких загроз головними є: несприятливі погодні умови, пожежі, а також поширення хвороб та шкідників рослин внаслідок розбалансування відповідної агроекосистеми.

Наразі наукові та практичні розробки у сфері економічної безпеки сільського господарства містять ряд пропозицій щодо підвищення її рівня. Так, основними заходами, що здатні мінімізувати загрози сільськогосподарській діяльності на макрорівні, можна вважати такі:

- реалізацію державних програм щодо збереження та підвищення рівня родючості ґрунтів, екологічного захисту територій, на яких ведеться сільськогосподарське виробництво;
- удосконалення системи компенсації втрат сільгospодарників;
- забезпечення державного контролю та удосконалення системи ціноутворення на сільськогосподарську продукцію;
- підтримку сільських територій.

На мікрорівні заходами, що забезпечують підвищення рівня економічної безпеки, вважаються:

- дотримання агротехнічних прийомів;
- запровадження сучасних систем утримання та догляду за тваринами, удосконалення забезпечення комбікормами, технологічним устаткуванням та матеріальними ресурсами, а також оптимізація кормового раціону у тваринництві, забезпечення достатнього рівня ветеринарного обслуговування та вчасних щеплень;

- контроль та матеріальне стимулювання якості продукції, запровадження сучасних систем якості;
- дотримання термінів збирання врожаю, регулювання збиральної техніки, забезпечення охорони вантажів та герметизація кузовів, удосконалення обліку та контролю, повсюдна організація вагового господарства.

Список використаних джерел

1. Геєць В.М. Інноваційні перспективи України: монографія / В.М. Геєць, В.П. Семиноженко. — Х.: Константа, 2006. — 272 с.
2. Економіка підприємства: навч. посіб. [для студ. вищих навч. закладів] / [П.В. Круш, В.І. Подвігіна, Б.М. Сердюк та ін.]; за заг. ред. П.В. Круш. — [2-ге вид.]. — К.: Ельга-Н, КНТ, 2009. — 780 с.
3. Кампік М.І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект: навч. посіб. / М.І. Кампік. — К.: Атіка, 2005. — 432 с.
4. Медведев В.В. Мониторинг почв України. Концепція. Итоги. Задачи / В.В. Медведев; УААН, ННЦ «Ін–т грунтознавства і агрохімії імені О.Н. Соколовського». [2-е изд., пересмотр. и доп.]. — Х.: Міськдрук, 2012. — 535 с.
5. Резолюции 40-й сессии Генеральной Ассамблеи ООН (1985 год) [Електрон. ресурс]. — Режим доступу: <http://www.un.org/ru/ga/40/docs/40Res.shtml>. — Назва з екрана.
6. Светлаков А.Г. Экономическая безопасность: учеб. пособ. / А.Г. Светлаков, А.П. Опальский и др.; ФГОУ ВПО «Пермская ГСХА». — Пермь: [б. и.], 2010. — 328 с.
7. Brodt S. Sustainable Agriculture. Nature Education Knowledge / by S. Brodt, J. Six, G. Feenstra, C. Ingels, D. Campbell. — Published: 2011 [Electronic resource]. — Access mode: <http://www.nature.com/scitable/knowledge/library/sustainable-agriculture-23562787>. — The name of the screen.

I.B. ЗАПУХЛЯК,
к.е.н., доцент, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

Управління гомеостазом підприємства як новітня парадигма забезпечення його розвитку

У статті досліджено сутність та визначено поняття «гомеостаз підприємства» як результат складного механізму взаємодії у сфері регулювання і координації, що охоплюють підприємство в цілому та його структурно-функціональні складові зокрема, який забезпечує відносну постійність внутрішнього середовища підприємства в процесі його функціонування, при обов'язковій наявності взаємозв'язку із зовнішнім середовищем. Обґрунтовано необхідність управління гомеостазом підприємства з метою забезпечення ефективного та довготривалого його функціонування і розвитку. Охарактеризовано позитивний і негативний зворотний зв'язок системи та зовнішнього середовища, визначено схему дії гомеостазу підприємства на основі адаптивних і біfurкаційних механізмів.

Ключові слова: гомеостаз, гомеостаз підприємства, розвиток підприємства, схема дії гомеостазу підприємства.

В статье исследована суть и определено понятие «гомеостаз предприятия» как результат сложного механизма взаимодействия в сфере регулирования и координации, охватывающих предприятие в целом и его структурно-функциональные составляющие в частности, который обеспечивает относительное постоянство внутренней среды предприятия в процессе его функционирования, при наличии взаимосвязи с внешней средой. Обоснована необходимость управления гомеостазом предприятия с целью обеспечения эффективного и долговременного его функционирования и развития. Охарактеризованы положительная и отрица-

тельная обратная связь системы и внешней среды, определена схема действия гомеостаза предприятия на основе адаптивных и бифуркационных механизмов.

Ключевые слова: гомеостаз, гомеостаз предприятия, развитие предприятия, схема действия гомеостаза предприятия.

This paper investigates the nature and definitions of «homeostasis enterprise » as a result of a complex interaction mechanism in the regulation and coordination, covering the company as a whole and its structural and functional components, in particular, which provides a relative constancy of internal environment in the course of its operation, when required sure to the presence of the relationship with the environment. The necessity to control homeostasis companies in order to provide effective and long-term operation and its development. The characteristic positive and negative feedback systems and external environment, defined by the scheme of homeostasis on the basis of adaptive and bifurcation mechanisms.

Keywords: homeostasis, homeostasis enterprise, enterprise development, homeostasis scheme of the company.

Постановка проблеми. Довготривале та ефективне функціонування підприємств забезпечується здатністю підприємства створювати і підтримувати внутрішнє середовище, формувати та підтримувати взаємозв'язки із зовнішнім середовищем, нагромаджувати і передавати інформацію, досвід, знання, а розвиток підприємства — можливостями підприємства до трансформації гомеостазу. Середовищу